

Auke Kok

1936

Wij gingen naar Berlijn

2016

Amsterdam

Uitgeverij Thomas Rap

Inhoud

1	Bitter	7
2	We gaan niet!	22
3	De laatst levende	44
4	De man met de hoed	63
5	Het rolmodel	82
6	Het paradijs	94
7	Ze voelen weer of het regent	108
8	Zo hard mogelijk door de muur	122
9	Wereldkampioen van het blanke ras	139
10	Daar komen de <i>Schwimmerinnen</i>	160
11	De vechter uit de Tuindersstraat	179
12	'Ik ben zo gelukkig, moeder'	197
13	Alarmerende berichten	212
14	Rennen voor de Duitsers	228
15	Man zonder eigenschappen	249

Nawoord 269

Verantwoording 275

Illustratieverantwoording 282

Register 284

Voor Dido, Lisa en Lin.
Nooit meer vergeet ik jullie begrip en engelengeduld.

I

Bitter

Wat zijn moeder hiervan zou hebben gevonden? Otto weet het niet, van Rie kon je alles verwachten. Misschien had ze hem voor gek verklaard, had ze gevraagd waar hij in hemelsnaam mee bezig was. Maar zoon Otto doet wat hij van plan was. In Olympia gaat het hangertje open, het moet gebeuren. Een vleugje as verspreidt zich onherroepelijk tussen de oude stenen van het weelderig begroeide dal, tussen de brokstukken van waar eens de tempel voor oppergod Zeus heeft gestaan. De as waait over het gras en voor Otto is het nu of alles samenvloeit, of het nu klopt en zijn gekwelde moeder voor altijd voortleeft tussen de goden en de helden, op de plek waar het begon.

Otto ziet de Dorische zuilen die ongenaakbaar scherp afsteken tegen de blauwe hemel van Peloponnesos en hij denkt: Rie is thuis. Zo voelt hij dat. Noem hem sentimenteel, maar hier, in deze vallei in het zuiden van Griekenland met haar altaren en schatkamers, met de oude looppiste, de paardenrenbaan en de worstelplaats, kan Rie de rust vinden die haar zo vaak was onthouden.

Hoewel er bij de Spelen in de oudheid (776 v.C.-261 n.C.)

niet werd gezwommen en er geen vrouwen mochten meedoen, zou de ongecompliceerdheid Rie hebben bevallen. Tweede en derde plaatsen telden niet, er was één winnaar en die werd vaak rijkelijk beloond. Niemand die daar moeilijk over deed. Er liepen in Olympia geen bondsbestuurders rond met huichelachtige praatjes. Alles recht voor z'n raap, echt iets voor Rie. Duizend jaar lang ging het religieus getinte sportfeest elke vier jaar door, vrede of geen vrede, dus tijdens deze pan-Helleense Spelen had politiek tenminste écht niets met sport te maken. De Grieken waren eenvoudigweg dol op strijd en wedijver. Er waren geen teams, alleen maar eenlingen zoals Rie Mastenbroek.

De gewijde sfeer van Olympia raakt Otto diep. Iets achterlaten van zijn moeder in de warme lucht van Elis voelt als een eerbetoon en een verplichting, al hoefde zulke poespas niet zo voor zijn moeder, daar maakte ze nooit een geheim van. Eerbetoon? zou ze zeggen, ga toch weg! En misschien had ze daar gelijk in, maar de haast vergeten zwemster verdient dit gebaar, vindt Otto, iets bijzonders dat niemand anders krijgt. Een geste in de bakermat van de Olympische Spelen, die haar groot hebben gemaakt en beroemd, die haar eerst optilden en later een bittere smaak bezorgden.

Otto ziet de heuvels rond het dal, waar de rivieren de Alpheüs en de Kladeos de bodem vruchtbaar houden, en beseft dat het zo moet zijn. Spijt zal hij er niet van krijgen.

In huiselijke kring heeft Rie Mastenbroek weinig over haar olympische avonturen verteld, en publiekelijk meestal met tegenzin. Na de Spelen ging het leven door en haar glorieuze sportverleden hielp maar weinig om tegenslagen buiten de deur te houden. Misschien wel integendeel. Haar reputatie als olympisch kampioen leverde eindeloos veel ellende en gezeur op.

Op haar zeventiende jaar was ze gelauwerd als de meest succesvolle vrouwelijke deelnemer aan de moderne Olympische Spelen tot dan toe. Haar prestaties in 1936 waren ongekend: goud op de honderd en de vierhonderd meter vrije slag, goud op de viermaal honderd meter estafette, zilver op de honderd meter rugslag. Op enkele gedenkwaardige augustusdagen in 1936 had ze zich de geschiedenisboeken in gezwommen als het meisje met een ijzeren wil. Wanneer Rie met haar gezellige bolle toet op het hoogste schavot stond, in haar blauwe blazer en haar witte lange rok, dan schoot het land vol. Commentator Han Hollander kon amper nog praten van de emoties, en de journalisten vulden hun notitieblokjes met kippenvel terwijl de nationale driekleur langs de mast omhoogging. Keer op keer schalde het Wilhelmus door het stadion van Berlijn. Rie op haar witte schoentjes tussen de bloemen, een eikenboompje in de hand: heel Nederland laafde zich aan de moed en de wilskracht van kloeke Rie uit Rotterdam. Luisterend naar de radio of kijkend naar het Polygoonjournaal veerde de natie op uit de misère van de economische crisis, politieke spanningen en massawerkloosheid, en sloot de eerste vaderlandse sportheldin in de armen als een welkom geschenk. Spontaan, eerlijk, onbevangen: was iedereen maar zoals de volksmeid uit de Tuindersstraat. Vanuit de sloppen bij de Maas naar de top van de wereld: het kon, Rie Mastenbroek bewees het.

Na de oorlog werden de Spelen van 1936 als een propagandastunt gezien, een waanzinnige truc van Adolf Hitler. De nationaalsocialisten hadden de wereld zand in de ogen gestrooid door te doen alsof Duitsland een keurig land was, in sportief maar ook in politiek opzicht, en nu leek het of de

glorie van Rie Mastenbroek daaraan had bijgedragen. Dankzij de internationaal bewonderde Spelen van Berlijn was Hitler erin geslaagd zijn dubieuze reputatie bij te stellen. Op geraffineerde wijze had hij de indruk gewekt meer te zijn dan een volksmenner of een agitator. Vervolgens was het veel te laat duidelijk geworden dat al zijn gepraat over sport en vrede uitsluitend was bedoeld om tijd te winnen voor het optuigen van zijn duivelse oorlogsmachine.

De Spelen waren onderdeel geweest van een politiek charmeoffensief. Rie Mastenbroek had daarvan geen kennis gehad, maar omdat ze zo geweldig had gezwommen was het net of er een sticker met 'Hitler' op haar voorhoofd zat geplakt. Wat ze ook deed, de sticker bleef zitten waar die zat en zo kreeg ze soms het gevoel dat de grootste tragedie van de twintigste eeuw haar persoonlijk werd aangerekend. Niet zo lang na de oorlog zei ze: 'Als ik alles van tevoren had geweten, had ik het niet gedaan.'

Het 'Onze Rie' van 1936 maakte plaats voor suggestieve vragen; voor bestuurders die zich omdraaiden als ze kwam aanlopen en voor oud-collega's die haar plotseling niet meer wilden kennen. Ergens in de jaren zestig, Rie woonde inmiddels in Amsterdam vanwege haar werk, kwam ze op de Albert Cuypmarkt de voormalige hardlooperster en olympische kampioene Fanny Blankers-Koen tegen. Iedereen kende Fanny als de winnares van vier gouden medailles tijdens de Spelen in 1948. Niemand verweet Fanny iets over haar deelname als tiener aan de Spelen van 1936, en dat wilde de Vliegende Huisvrouw graag zo houden. 'Hé Fanny!' ging Rie's luide stem langs de kraampjes op de Albert Cuyp.

Blankers-Koen draaide zich half om, zag wie er op haar afkwam en liep snel door. Kennelijk wilde Blankers-Koen haar populariteit niet in de waagschaal leggen door op zo'n druk

punt in Amsterdam – de stad die haar in 1948 een fiets had geschonken – aardig te doen tegen de vrouw met de foute sticker op het hoofd.

Zoon Otto zou de stoom die even later uit zijn moeders oren kwam niet meer vergeten. Leugens en lafhartigheid, daar hoefde je bij Rie niet mee aan te komen. Ze had het genoeg meegemaakt, op jonge leeftijd al, en daarom foeterde ze midden in de huiskamer: ‘Dat teringwijf doet gewoon alsof ze me niet meer kent! Ze loopt zomaar door, alsof ik lucht ben. Geloof je dat nou? Haar geven ze een fiets, en wat geven ze mij? Niets.’

Op dat moment was Fanny Blankers-Koen al lang Ridder in de Orde van Oranje-Nassau. Rie Mastenbroek zou die eer nooit ten deel vallen. Zo veel verschil kon het maken op welke Spelen je gouden medailles waren gewonnen.

Niet altijd reageerde ze boos of beledigd als ze werd herinnerd aan haar vier medailles. Soms was ze zelfs vereerd en blij, zoals tijdens het televisiespektakel *Open het Dorp*. Op die bijzondere novemberavond van 1962 had Rie het geen punt gevonden een gouden plak te doneren voor de gehandicapten. In de RAI in Amsterdam klonk een oorverdovend applaus toen de voormalige zwemster op het podium verscheen. Die avond was het Nederlandse volk één, presentatrice Mies Bouwman was de ongekroonde koningin en in die hoedanigheid aaide ze heel eventjes de wang van Rie Mastenbroek. Rie straalde. Later, bij de opening van Het Dorp bij Arnhem, zou ze opnieuw present zijn, want gehandicapten waren heel gewone mensen, net als zijzelf.

In 1972 werd ze uitgenodigd om als prominente gast de Olympische Spelen van München bij te wonen. Daar maakte ze tijdens een interview duidelijk dat ze steeds pijn had. Er

was sprake van vervroegde ouderdomsverschijnselen, zei ze, iedere dag mankeerde er wel iets aan haar lichaam. Dat schreef ze toe aan de gevolgen van topsport, aan haar vroege krachtsinspanningen. Ze keek er gekweld bij. 'In feite valt de waarde van deze Spelen in het niet bij de Spelen voor gehandicapten,' zei ze. 'Het is toch groots dat zo'n invalide in zijn rolstoel naar de start gaat en ook een race tegen de klok gaat rijden.' Immers, 'als je ouder wordt en zelf zo veel pijn lijdt, ga je daar steeds meer over filosoferen. Als ze er maar een beetje inspiratie uit putten, ben ik al dik tevreden.'

Zelf was Mastenbroek in 1972 al min of meer invalide, nadat ze in 1968 op de Rozengracht in Amsterdam was geschept door een vrachtwagen. Zoon Otto zag hoe ze meters de lucht in werd geslingerd en met een afschuwelijke klap weer op straat belandde. Nogal een ervaring voor een jongen van twaalf. En het was nog wel een vertrouwde plek, Rozengracht-hoek Prinsengracht. Zoals gewoonlijk hadden ze een kroketje gegeten en zouden ze nu driehonderd loonzakjes rondbrengen namens het schoonmaakbedrijf waarvoor Rie werkte, maar even later lag Rie in het Wilhelmina Gasthuis. Er was meer stuk dan heel aan haar; de dokter keek somber en schudde het hoofd.

Moeder gaat dood, concludeerden Otto en zijn oudere broer Kees, die toevallig in de buurt was en onmiddellijk naar het ziekenhuis was gekomen. Normaal gesproken zagen Otto en Kees elkaar nauwelijks. Ook Otto en zijn zus Liesbeth zagen elkaar niet veel. Otto was een nakomertje in een gespleten gezin. Op de dag van zijn geboorte in 1956 volgde zijn zeventienjarige zus een interne opleiding tot vroedvrouw, zijn vijftienjarige broer Kees was het huis al uit. De opvoeding van kinderen viel de jong getrouwde en kort

daarna alweer gescheiden Rie zwaar. De armoede werkte ook niet mee. Otto meende een Duitse zeekapitein als vader te hebben, maar zekerheid daarover zou hij nooit krijgen. In ieder geval had hij een andere vader dan zijn broer en zus, dat stond vast.

Niet alle relaties in de familie Mastenbroek waren scherp omlijnd, maar wat gaf het, Rie en Otto hadden elkaar, hoewel Otto meer op straat te vinden was dan thuis. In de Amsterdamse volkswijk Bos en Lommer, waar hij opgroeide, noemden de mensen hem wel eens Ciske de Rat omdat zijn moeder er vaak niet was en Otto dan werd opgevangen, zelfs opgevoed, door de burens. En nu lag Rie dus dood te gaan in het Wilhelmina Gasthuis. Op hun beider verjaardag. Tijd om afscheid te nemen, zei de dokter.

Het was een dramatisch moment. De omgang tussen Rie's kinderen verliep verre van soepel en nu leken haar zoons van twaalf en zevenentwintig jaar zowaar op echte broers, die schouder aan schouder stonden om te zien hoe hun moeder ging sterven. In het merkwaardige leven van Rie Mastenbroek kon dat er ook nog wel bij.

Met een brok in de keel stapten Otto en Kees over de drempel van de ruimte die zij voor een sterfkamer hielden. Hun moeder zat half overeind in haar bed en riep: 'Zeg dokter, nu je hier toch bent, haal dat stukkie glas dan even uit mijn been.' Rie leek in staat de dood eigenhandig op een afstand te houden – de zoveelste illustratie van haar eigengereidheid en ongekeerde veerkracht. Maar hoe sterk ze ook was, ze moest aan het infuus voor nieuw bloed en zodoende kwam haar chronische bloedarmoede aan het licht. De constatering maakte haar vooroorlogse kampioenschappen nog curieuzer dan ze al waren: kennelijk had ze haar titels en kampi-

oenschappen gewonnen met onvoldoende zuurstof in haar lichaam. Ongeschikt voor topsport, maar wel olympisch kampioen. ‘Ik zou wel eens willen weten wat je als zwemster zou hebben gepresteerd als je gezond was geweest,’ zei de behandelend arts.

De gewonde keek van dit alles op: eindelijk snapte ze waarom ze het in Berlijn vaak zo benauwd had gehad. Maar genoeg hierover, want plotseling klonk het in onvervalst Rotterdam door het Amsterdamse ziekenhuis: ‘De lonen! De lonen!’ Ineens drong het weer tot Rie door dat het vrijdag was. Haar zoons Otto en Kees moesten als de bliksem de nog resterende loonzakjes rondbrengen. De mensen zaten erop te wachten – gewone mensen zoals zij die het geld niet konden missen; werknemers van het schoonmaakbedrijf die hun loon eerlijk hadden verdiend en de huur moesten betalen.

Rie, zelf dochter van een schoonmaakster, was een toonbeeld van werklust en toewijding. Daarom had ze ooit een Solex van de zaak gekregen en later een Volkswagenbusje. Ook zorgde haar baas ervoor dat Rie in 1969, een jaar na het ongeluk, arbeidsongeschikt werd verklaard. Ze bleef last houden van de gevolgen en hoogstpersoonlijk had ze haar toestand nog verergerd door – typisch Rie – veel te vroeg weer aan het werk te gaan. Tijdens een inspectie van een gereinigd kantoorpand had ze de wc’s niet schoon genoeg bevonden. En in plaats van dat op een formulier te zetten en de reiniging aan anderen over te laten, had Rie haar mouwen opgestroopt. Ze mengde enkele schoonmaakmiddelen en dat deed ze kennelijk dermate onnadenkend dat ze per ongeluk een gifmengsel fabriceerde. Met brandwonden in haar keel en luchtpijp als gevolg. Lag ze opnieuw in het Wilhelmina Gasthuis. Weer bijna dood, wekenlang op het randje. Zo

was Mastenbroek: het moest goed zijn of helemaal niet en vanaf 1969 was het wat arbeid betreft helemaal niets meer.

In 1984 stond ze een medaille af voor de actie Eén voor Afrika. Ze had te doen met al de hongerende mensen, en als er sportliefhebbers waren die geld overhadden voor een van die plakies van haar, nou best. Ook bij sommige andere gelegenheden was ze bereid om te komen opdraven. Ze verscheen in enkele televisieprogramma's en bij sportgala's en soms kreeg ze een vrijkaartje voor een belangrijke wedstrijd van Feyenoord. Maar het mooiste was toch wel die keer in Berlijn, vijftig jaar na de Spelen. Op uitnodiging van het Duits Olympisch Comité trad ze op als eregast, samen met Kitei Son, de Koreaans-Japanse marathonloper, en de Amerikaanse achthonderdmeterloper John Woodruff, die beiden net als Mastenbroek in 1936 goud hadden gewonnen. Eindelijk kreeg ze het respect dat haar toekwam, warm en direct, zonder scepsis of irritante journalistenvragen. Geen Fanny Blankers-Koen in de buurt, of andere sporters die haar irriteerden, zoals de zelfingenomen judoka Anton Geesink en Ada Kok, de zwemster die met haar ene gouden medaille (1968) vaker in het zonnetje werd gezet dan zij. Dit keer was Rie de enige Nederlander die ertoe deed in een zaal vol met mensen, en toen de voorzitter van het Duits Olympisch Comité zei dat hardloper Jesse Owens met zijn vier gouden medailles natuurlijk als de keizer van de Spelen gold, maar dat er in 1936 ook nog een meisje was, dat gerust de keizerin van die Spelen mocht worden genoemd, om vervolgens naar haar te wijzen – dames en heren, Rie Mastenbroek! –, toen stonden vierhonderd aanwezigen op om langdurig te klappen voor haar, voor een levende zwemlegende, en de bejubelde dacht: *Riekie*, je bent iemand.

Dat waren de uitzonderingen. De meeste invitaties voor re-unies en andere ‘poespas’ sloeg ze af. Juist omdat ze vaak was gepasseerd of in haar ogen niet als volwaardig was gezien, vond ze het maar beter de boot af te houden. Ze mocht je wel of ze mocht je niet en die zwart-withouding maakte het er niet gemakkelijker op. Glimlachen naar mensen op recepties die belangrijk voor je konden zijn was niks voor haar, en hoe ouder ze werd, hoe vaker ze zich stoorde aan de ijdelheid van atleten en bestuurders. Mastenbroek haatte de zwembond en zijn vertegenwoordigers, niets had je aan de babbels van die mensen. Vlak na haar triomfen in Berlijn hadden conflicten met haar trainster en de zwemfunctionarissen het einde van haar zwemcarrière ingeluid – en zoals het dan gaat bij Rie Mastenbroek, daarna kwam het niet meer goed.

Gedurende haar 84-jarige leven gaf ze steeds minder om haar medailles. Een van haar kinderen had op jonge leeftijd een medaille met elastiek aan zijn fiets bevestigd om luilak mee te vieren. ‘Dat ratelde, dat ging prachtig,’ zei Mastenbroek daar spottend over. Ook werden er medailles uitgedeeld onder vriendjes, alsof het brood was dat anders maar zou beschimmelen in de kast. Voor sportfanaten waren die olympische schijfjes iets onbetaalbaar, ze maakten er jacht op. Voor de winnares zelf belichaamden ze behalve trots op haar prestaties ook het besef van een verloren jeugd.

En toen ze de medailles die ze nog had eens goed bekeek, viel haar op dat ze niet eens van goud waren, eigenlijk net zo nep als die sherry drinkende sportbestuurders. Na een tijdje sloegen de medailles zwart uit, allemaal legering natuurlijk. Misschien had Rie ze moeten poetsen, maar er viel niets te poetsen, wat haar betreft, er viel voornamelijk te klagen over

het gebrek aan echtheid en eerlijkheid. Haar gekrenkte trots maakte dat ze zomaar driftig kon worden, ook tegen Otto, met gif strooide naar mensen die dat niet verdienden. Ongevoegen werd haar basishouding, alsof het aangekoekt zat op de bodem van haar ziel.

Haar zoon Otto, die ze alleen had grootgebracht, raakte eraan gewend dat er eens in de vier jaar een reporter belde om in de aanloop naar de Olympische Spelen een interview af te nemen. Altijd met dezelfde belofte – het zal alleen over het zwemmen gaan, over de medailles die u toen zo glansrijk heeft gewonnen –, maar eenmaal binnen begonnen ze er toch weer over. In Amsterdam was dat zo, en later in haar appartementje op de zesde etage van een flat in Rozenburg, bij Rotterdam, was het niet anders.

Mevrouw Mastenbroek, hoe was het nou om te zwemmen voor Adolf Hitler?

Het leek wel een grammofoonplaat, en naarmate de jaren verstreken leek het alleen maar erger te worden. Rond de eeuwwisseling troffen de verslaggevers een Rotterdamse van tachtig op de bank, slecht ter been en met aardig wat overgewicht, die haar stem klaaglijk en vol van verontwaardiging de hoogte in stuurde: ‘Wat wisten wij er nou van? Toen niets, ik niet en anderen ook niet. Later kwamen de verhalen los, en daar werd ik dan op aangekeken. Ik word er wel eens miselijk van.’

‘Oké,’ voegde ze eraan toe, ‘Hitler zat op de tribune toen ik goud won. Voor Duitsland zwom Gisela Arendt en de Duitsers waren in de veronderstelling dat zij wel zou winnen.’ Typisch Mastenbroek: ‘Dat was jammer voor ze.’

Arendt werd derde op de honderd meter vrije slag. Bij de huldiging bracht de Duitse de Hitlergroet naast de glunde-

rende maar duidelijk wat verlegen Mastenbroek. Na de Tweede Wereldoorlog keerde de foto altijd weer terug, de foto die suggereerde dat Hollandse Rie het prima naar haar zin had met die gestrekte arm in haar nabijheid. ‘Dat wás geen Hitlergroet,’ ging Mastenbroek dan in de tegenaanval, ‘het was een sportgroet die ze daar brachten.’

Als ze een donkere huid had gehad, was alles veel simpeler geweest. Dan had ze net als Jesse Owens het symbool kunnen zijn van het goede. Owens werd altijd weer opgevoerd als de sprinter die Hitler voor schut had gezet door – voor de ogen van de Führer – de mythe van de blanke superioriteit onderuit te halen. Hoewel Owens net zo goed als Mastenbroek had meegedaan aan de ‘propagandastunt’, en ook hij na afloop gewoon het winnaarsboek *Olympia* in ontvangst had genomen (*‘Dem Sieger zur Erinnerung’*), hoefde Owens nooit lastige vragen te beantwoorden.

Sommige ex-deelnemers aan de Spelen vertelden wat de mensen graag hoorden: dat het verschrikkelijk was geweest in 1936, dat ze soms bang waren geworden van de Hitlerverering en die zeeën van hakenkruisen. Sommigen zeiden dat ze spijt hadden gekregen van hun deelname. Dat soort omtrekkende bewegingen hoefde je van Rie Mastenbroek niet te verwachten. In een wereld vol opportunisten bleef zij rechtdoorzee. ‘Hoe vaak heb ik niet moeten horen dat deze Spelen zijn misbruikt voor de politiek van Adolf Hitler,’ zei ze tegen het dagblad *Trouw*. ‘Het zal wel. Ik heb daar als zeventienjarig meisje absoluut geen moment erg in gehad. Alles was voor mij even mooi en indrukwekkend.’

Wat in 1936 schitterend was, was zestig jaar later niet ineens lelijk – kom op, zeg.

De keizerin van Berlijn was een boom die veel wind ving en de boom weigerde te buigen. Wat ze ook zei, de mensen

wilden niet luisteren, leek het wel, want iedere keer stond er weer zo'n cameraploeg op de stoep en begonnen ze over Hitler. 'Ik heb me na de oorlog zo vaak moeten verdedigen. Dat ik daarheen was gegaan viel niet goed te praten. Maar ja, dan kun je ook zeggen: waarom gingen de Joden daar dan heen? Er waren toch ook een hoop Joodse journalisten en fotografen? Ik kan me daar wel eens kwaad over maken, Hitler, Hitler, Hitler...'

Als eerste Nederlander ontving ze eind jaren negentig de Olympic Order in Gold, een ketting in de vorm van een lauwerkrans ter ere van haar vier medailles. De hoogste onderscheiding van het Internationaal Olympisch Comité (IOC). Wat het Rie opleverde? Alweer nepgoud, handjes schudden-de bobo's. Ach, het zei haar inmiddels niet zo veel meer.

In sommige sportboeken die naar aanleiding van de eeuwwisseling verschenen, zoals *Olympische Highlights* en *100 Greatest Moments in Olympic History*, kwam de naam van Hendrika Wilhelmina Mastenbroek – geboren te Rotterdam op 26 februari 1919 als dochter van Wilhelmina Hendrika Mastenbroek, vader onbekend – niet voor. Met haar collega-zwemsters had ze al decennia geen contact meer en haar twee oudste kinderen zag ze nog maar af en toe. Gelukkig was ze in 1975 nog getrouwd met Wout, een aimabele weduwnaar met wie ze nog wat fijne jaren heeft gehad. Afgezien van de pijn in haar benen door het auto-ongeluk, en los van haar diabetes, haar slecht functionerende schildklier, haar ontstoken gewrichten en de alzheimer waar Wout aan leed, zodat Rie haar echtgenoot met een toenevende intensiteit moest verzorgen, was het allemaal best te doen.

Wout ging dood in 2000 en Rie kreeg tia's en nog meer

ongemakken, zodat de rolstoel nooit ver weg was en het mopperen en klagen vrij spel kregen.

De opmars van nieuwe zwemheldinnen als Inge de Bruijn kon haar niet opbeuren, ze vond het verwende mensen. Die hadden geen idee wat het was om af te zien. Vergelijken bij de wollen zwempakjes van Rie had Inge de Bruijn het maar gemakkelijk in die gladde tenues van haar. Drie maal goud en eenmaal zilver op de Olympische Spelen van Sydney, dat leek bovendien geweldig, op papier net zo goed als Rie's prestaties in 1936, maar dat zag Rie heel anders. Ze plaatste haar eigen goud op de vierhonderd meter tegenover de gouden vijftig meter van De Bruijn, en zeg nou zelf, wie had er nou werkelijk tot het gaatje moeten gaan en wie was binnen een half minuutje al klaar? Nou dan. Otto Mastenbroek (die de achternaam van zijn moeder had aangenomen) hoorde Rie mopperen op De Bruijn en wist niet precies wat hier zo onverdund kwam bovendien, jaloezie of frustratie.

Ondanks haar talloze kwalen bleef Rie Mastenbroek tot het einde van haar leven zelfstandig wonen. Zo en niet anders wilde ze doodgaan na een leven dat wel erg vaak, in de woorden van zoon Otto (die er net als zijn moeder een Rotterdams-directe woordkeuze op na hield) kut was geweest. Met dank aan de Spelen van 1936. En aan haar veel te vroeg afgebroken zwemloopbaan, aan de officials, aan het gezeur, haar kwalen en het moeilijke leven voor een vrouw alleen.

In november 2003 werd ze in stilte gecremeerd. Er waren vrijwel geen mensen uit de sportwereld aanwezig. Ja, Erica Terpstra was er. Tot haar verbazing mocht de volksvertegenwoordiger, net benoemd tot voorzitter van het Nederlands Olympisch Comité, niets zeggen. Dat leek Otto wel zo ge-

past. Als je rekening hield met Rie's mening over de beroepsgroep van Terpstra, en over handig manoeuvrerende ex-zwemsters in z'n algemeenheid, dan konden de praatjes van deze 'bobo' wel worden gemist. Het moest een crematie zonder poespas worden, in de stijl van Rie, en zo geschiedde.

Jaren later reisde Otto naar Olympia met een klein beetje as van zijn moeder in een hangertje. Even een meditatief moment tussen de pijnbomen van Zuid-Griekenland. De Olympische Spelen hadden Rie gevormd, wist hij, en mogelijk ook misvormd; in ieder geval hadden ze haar gemaakt tot wie zij was: een karaktermens. Een doordouwer. Een lastpak. Een kanjer. Het was goed daar nog eens bij stil te staan. Rie mocht niet worden vergeten.

We gaan niet!

Wanneer Adolf Hitler in januari 1933 is benoemd tot rijkskanselier, hebben de aanhangers van de olympische beweging goede redenen om met bezorgdheid naar de kalender van 1936 te kijken. In augustus van dat jaar moeten de Spelen plaatshebben in Berlijn, en met zijn oorlogsretoriek lijkt Hitler lijnrecht tegenover de olympische gedachte te staan. Begrip en verzoening tussen de volkeren is wel het laatste waar zijn Nationaalsocialistische Duitse Arbeiderspartij (NSDAP) voor is opgericht. *Der Völkische Beobachter*, de officiële partijkrant, sprak er al schande van dat ‘zuivere’ Duitsers op de Spelen in Los Angeles waren uitgekomen tegen negers, Joden en andere ‘inferieure rassen’. In het wereldbeeld van Hitler en zijn propagandaminister Joseph Goebbels vormen Joden en marxisten de belichaming van het kwalijke internationalisme, en de olympische beweging koestert juist dat: een universele, opvoedkundige droom van vrede en kansen op deelname voor iedereen, zonder invloed van politiek en godsdienst.

Een half jaar voor zijn aantreden deed Hitler het vierjaarlijkse sportevenement nog af als een bedenkfel van Joden en

vrijmetselaars. Sporten als basketbal en hockey vond hij minderwaardige Britse hobby's en volgens sommige denkers hoorde het speelse en fantasierijke van balspelen niet bij de Duitse ziel. In *Mein Kampf* brak Hitler weliswaar een lans voor boksen, en in de Pruisische cultuur was veel ruimte voor paardrijden en schermen, maar de enige sport waar de nazi's echt iets mee hadden, was turnen. Van dagelijks twee uur gymnastiekoefeningen verwachtte Hitler al veel heil voor de wederopstanding van zijn volk. In naziogen was turnen de 'volkseigen' sport bij uitstek, een goede methode om kameraadschap, lichaamsbeheersing en conditie te bevorderen.

Er liggen al plannen klaar voor een Reichskuratorium für Jugendertüchtigung, een soort internaat waar jongeren zich behalve in het maken van salto's en achterwaartse afsprongen kunnen bekwamen in marcheren en schieten met wapens. In de Weimarrepubliek hadden de regeringen het turnen al omarmd als een *Wehrsport* ter compensatie van het verbod op militaire dienstplicht. De nazi's willen dat verder uitbouwen. Zoals de grondlegger van de *Turnkunst*, de nationalist Friedrich Jahn (1878-1852), de Duitse jeugd sterker hoopte te maken met het oog op de Napoleontische oorlogen, zo kunnen de *Leibesübungen* met rekstok en brug de jonge ariërs helpen zich te ontwikkelen tot dappere strijders op het wereldfront. 'Geef de Duitse natie zes miljoen perfect getrainde lijven,' schreef Hitler, 'allemaal vervuld van fanatieke vaderlandsliefde en een enorme aanvalsgesest, en de nationale staat zal hieruit, als dit nodig is, in minder dan twee jaar een leger hebben geschapen.'

Tot 1933 wil de Duitse turnbond niets te maken hebben met de pan-Europese, vreedzame, tolerante quatsch van de Olympische Spelen. En onmiddellijk na Hitlers aantreden

worden de Joden uit de turnclubs geweerd zonder dat het nieuwe regime eraan te pas hoeft te komen. Zelfs voormalige Joodse strijders in de Eerste Wereldoorlog zijn niet langer welkom bij de turnverenigingen, evenmin als sporters met één Joodse grootouder en marxisten.

Dat ziet er beroerd uit voor de Spelen van 1936. Verder weg van de romantiek van Pierre baron de Coubertin, de bedenker van de moderne Spelen, lijkt een ideologie niet te kunnen zijn. De Coubertin koesterde idealen van vrede en verdraagzaamheid en dat kun je van Hitler niet zeggen. Ook in Duitsland zelf zijn enkele vooraanstaande olympische bestuurders er weinig gerust op, temeer daar Hitler in enkele maanden tijd veel macht naar zich toe trekt. Maar de 'Engelse' sporten om zeep helpen doet hij niet. En de organisatie van de Spelen teruggeven aan het IOC doet hij evenmin. De Führer zet de lijn van de Weimarrepubliek, waarin alle sportbeoefening al veel staatssteun kreeg, gewoon voort. Hij gaat zelfs nog verder dan zijn democratische voorgangers en onderwerpt de sport geheel aan het centrale gezag. Hans von Tschammer und Osten, prominent lid van Hitlers Sturmabteilung, wordt benoemd tot Reichssportführer met als opdracht de sportorganisaties te nazificeren. Er verschijnt een handboek over sport voor de Duitse verenigingen, waarin onder meer te lezen staat dat er voor Joden geen plaats hoort te zijn op de sportterreinen; van hen gaat volgens de auteur nog meer dreiging uit dan van cholera, pest en syfilis. Dit handboek, *Die Leibesübungen in der nationalsozialistischen Idee*, meldt ook dat 'vieze Joden en negers' maar beter niet door Duitsland kunnen reizen om het tegen 'onze besten' op te nemen. In dezelfde lente waarin de nazi's een nationale boycot van Joodse winkels afkondigen, wordt het Joden verboden lid te zijn van sportverenigingen.